

Sven Španić

Mogućnost drugačije nastave povijesti i kulture sjećanja? *Documentin* projekt „Moj zavičaj kroz vrijeme“

U sklopu projekta „Moj zavičaj kroz vrijeme“ u organizaciji nevladine udruge *Documenta* - Centar za suočavanje s prošlošću i pod mentorstvom svojih nastavnika povijesti, a uz potporu lokalnih udruga i muzejsko-memorijalnih ustanova (Volonterski centar Osijek, Muzej Slavonije, Centar za mirovne studije te Udruga antifašističkih boraca i antifašista Opatije i Liburnije), učenici triju gimnazija iz Zagreba, Osijeka i Opatije (Gimnazije Lucijana Vranjanina, III. gimnazije Osijek i Gimnazije Eugena Kumičića) tijekom školske godine 2012/2013. samostalno su provodili „istraživanja o Drugom svjetskom ratu, poraću i naslijeđu antifašizma u lokalnim zajednicama.“ Povijest i stradanje židovske zajednice u Osijeku, promjene imena gradskih ulica kroz stoljeće, poratni progon Folksdojčera, uklonjeni antifašistički spomenici, lokacije vezane uz zagrebački pokret otpora – neke su od tema kojima su se bavili učenici uključeni u ovaj projekt, a koje se mogu podvesti pod temeljnu misao „upoznavanja s načinima društvenog sjećanja na događaje iz nasilne prošlosti te s lomovima u tom istom društvenom sjećanju“. Krajnja svrha ove ideje nalazi se u odgoju nadolazećih generacija u duhu kulture dijalogičnoga i otvorenoga raspravljanja o prošlosti vlastite društvene sredine, uključujući i njezine kontroverzne i mračne strane, koji bi trebao dovesti do svjesnoga opredjeljenja za vrijednosti mirotvorstva, demokracije i suživota. „Mjesta stradanja, spomenike kulturno-povijesne baštine, mijene u društvenom sjećanju i pojedince koje društvo (ne)odabire pamtiti“ kreatori programa učenicima su pokušali

li približiti kroz oblike „participativne i inovativne nastave povijesti“, poput razgovora sa sudionicima povijesnih zbivanja, provođenja anketa među građanima o povijesti njihova grada, pisanja samostalnih radova i sl.¹ U ovome tekstu pokušat ćemo tim povodom u kratkim crtama promisliti mjesto Drugoga svjetskog rata i antifašističkog otpora u kulturi sjećanja/pamćenja u Hrvatskoj, ali i njihovu relevantnost za promišljanje reformi školske nastave povijesti, usredotočujući se prije svega na one aspekte *Documentina* programa koji u metodološkom, narativnom, ali i vrijednosnom smislu čine točke divergencije u odnosu na dominantne pedagoške i društvene prakse.

Odrednice iz *Documentine* vizije nastave povijesti poput „dijaloga o interpretacijama“, „kompleksnosti iskustava“ ili „polifonije povijesnog pamćenja“² mogli bismo smatrati programatskima i u smislu zastupanja jedne alternativne paradigme, ne samo glede odgojne uloge školske nastave povijesti, već i u širem smislu razumijevanja javne povijesti kao, među ostalim, prakse oblikovanja kolektivne kulture sjećanja. Ono se može razumjeti prije svega kao implicitna kritika još uvijek prevladavajućega „monofonoga“ koncepta kurikuluma nacionalne povijesti kojemu od samih početaka moderne građanske države biva namijenjena prvorazredna uloga diseminacije svijesti o zajednički dijeljenoj prošlosti među šire slojeve upravljanoga pučanstva, pa time ujedno i izgradnje potom i reprodukcije od društvenih i političkih elita željenoga identitetskog narativa, lišenoga perspektive (unutarnjih) konflikata i vlastitih „moralnih posrnuća“. U društvima je međutim kulturnoga i političkoga Zapada tijekom posljednje četvrtine prošloga stoljeća ovakav model sve više propitivan, u europskim zemljama dobrim dijelom upravo pod utjecajem nastojanja za „suočavanjem s prošlošću“, uglavnom iniciranih od pripadnika *baby boom* generacije (premda ne i fundamentalno *negiran*, pogotovo u svijesti širokih slojeva kao što zorno pokazuje primjerice popularnost britanskih dokumentarnih TV-serija koje gledateljima nude optimističnu „vigovsku“ priču o nacionalnoj povijesti). Koristan uvid u problematiku dinamičnoga međudnosa nastave povijesti, nacionalnoga identiteta i kulture sjećanja/pamćenja s aspekta zapadnjačkoga iskustva tako pruža istraživanje američkih povjesničara Roya Rosenzweiga i Davida Thelena o načinima na koje Amerikanci dolaze u doticaj s povijesnim sadržajima koje je obuhvatilo ispitanike različite po dobi, spolu, stupnju obrazovanja, etničkom porijeklu i sl.³ Naime kako navode Rosenzweig i Thelen, većina je ispitanika izrazila razmjerno nizak stupanj zainteresiranosti za povijesne sadržaje predstavljene u metodološkim oblicima i interpretativnim modelima kakve su susretali u školskoj nastavi povijesti. Nasuprot „školskoj povijesti“, prednost su većinom bili skloni dati, kako glede zanimljivosti, tako i s obzirom na vjerodostojnost informacija i/ili narativa o prošlosti, onim medijima susreta s poviješću koje

1 *Moj zavičaj kroz vrijeme* (Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2013), 3-4, 15 (publikacija preuzeta s https://www.documenta.hr/assets/files/publikacije/Moj_zavicaj_kroz_vrijeme.pdf, 1. XII. 2017).

2 <https://www.documenta.hr/hr/nastava-povijesti.html> (posjet 1. XII. 2017).

3 Roy Rosenzweig i David Thelen, „The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life,“ u *The Public History Reader, ur: Hilda Kean i Paul Martin* (London, New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2013), *passim*.

bismo, posudivši u drugačijem kontekstu uporabljenu McLuhanovu terminologiju, mogli nazvati „toplina“. Riječ je naime o onim izvorima spoznaja o prošlosti koji u recipijentima ostavljaju dojam izravnosti, izvornosti i „nepatvorenosti“, poput kazivanja starijih članova obitelji ili muzejskih zbirki, pri čemu interes ispitanika često ponajviše privlače prošlost vlastite obitelji ili identitetske zajednice (potonje je slučaj osobito kod manjinskih skupina). Kongruentnost oficijelnoga kurikulumu s određenim suvremenim, makar proklamiranim, opredjeljenjima političkih i intelektualnih elita američkoga društva pod znak pitanja međutim vjerojatno ponajviše dovodi jedno drugo saznanje koje crpimo iz ovoga istraživačkog projekta. Nju valja podcrtati i stoga što nesumnjivo istodobno za sobom povlači i određene bitno šire društvene implikacije. Riječ je naime o spoznaji provoditelja istraživanja kako pripadnici rasnih i etničkih manjina u prosjeku izražavaju još manji stupanj povjerenja u nositelje *mainstream* interpretacija povijesti, uključujući školske udžbenike i nastavnike, od većinskoga bjelačkoga stanovništva.⁴ Drugim riječima, potonji podatak podsjeća na političku ulogu imanentnu obrazovnim sustavima modernih država od njihovih početaka, a na konkretnoj razini historijskog trenutka društva Sjedinjenih Država ukazuje da perspektiva daljnjega rastakanja identitetskoga „jednoglasja“, pri čemu je manje bitno pripisujemo li ovu filozofskoj omrazi postmoderne spram diskurzivnoga monopolizma ili pak konkretnohistorijskoj borbi i postignućima emancipacijskih pokreta, inkluzivniji pristup (re)produkciji zajedničkoga nacionalnog (super)identiteta posredstvom školske nastave povijesti čini nasušnom potrebom.

S druge strane na istočnoeuropskim je prostorima 1989. nerijetko označila zapravo tek prijelaz službenoga tumačenja nacionalne povijesti iz ideologiziranoga „komunističkog“ u ono jednako ideologizirano etnonacionalističko, tim lakši ukoliko je bivši režim i sam tražio vlastitu legitimaciju u nacionalističkoj imagologiji, čega se krajnji primjer pruža u slučajevima poput bugarskog, rumunjskog ili albanskog (zanimljivo je da upravo termin „polifonije / glasova“ koristi bjeloruska spisateljica Svetlana Aleksijevič, dobitnica Nobelove nagrade za književnost za 2015. godinu, kako bi opisala svoj književni postupak sabiranja životnih svjedočanstava tzv. običnih ljudi (post)sovjetskoga društ(a)va, probranih tako da budu zastupljeni pojedinci raznolikih političkih uvjerenja, stupnja obrazovanja i životnih iskustava, koji američki povjesničar Timothy Snyder shvaća kao svojevrsnu ljekovitu, „terapijsku“ alternativu instrumentima državnoga idejnog monopola „odozgo“ uvođenom, ali od većine stanovništva lako internaliziranom i potom petrificiranom (meta)narativu kolektivnoga nacionalnog heroizma, inauguriranom za Brežnjevljeve epohe, a postupno revitaliziranom, ovaj put u ekskluzivnije ruskom ruhu, u godinama putinovskoga poretka⁵). Dakako, ni one prakse i oblici kulture pamćenja poticani i njegovani od socijalističkih režima u Europi koji

4 Utječući se ne isuviše naglašenoj ironiji, mogli bismo ustvrditi kako sudjelovanje u praksama njegovanja antifasističkoga nasljeđa u današnjemu hrvatskom društvu, mimo i povrh oficijelnih mjesta i rituala pamćenja, podrazumijeva svjesno svrstavanje u manjinsku vrijednosnu i svjetonazorsku poziciju.

5 Timothy Snyder, „Svetlana Alexievich: The Truth in Many Voices,” *The New York Review of Books* (12. 10. 2015), <http://www.nybooks.com/daily/2015/10/12/svetlana-alexievich-truth-many-voices/> (posjet 25. 9. 2016).

nisu „koketirali“ sa sentimentima popularnoga nacionalizma, barem ne onoga etničkog predznaka, uglavnom se nisu pokazale plodnim tlo za razvijanje svijesti o potrebi sagledanja traumatičnih zbivanja iz nedavne prošlosti u svoj njihovoj kompleksnosti kao ni senzibiliteta za stradanje nedužnih žrtava neovisno o njihovoj etničkoj, političkoj ili kakvoj drugoj pripadnosti. Da je ovdje prikladno govoriti upravo o različitim „kulturama pamćenja“ na dvjema političkim i kulturnocivilizacijskim polutkama Staroga kontinenta, držimo prvenstveno zbog činjenice da se negativno nasljeđe spomenutih praksi ne iscrpljuje tek u navadi prešućivanja ili tabuiziranja govora o zločinima nad „drugom stranom“ (bilo da ova *damnatio memoriae* proizlazi iz uvjeta izravne državne represije i postojanja „verbalnoga delikta“ u doslovnome smislu kao u vremenu komunističkih režima ili pak ozračja „politike zaborava“ kada govorimo primjerice o zločinima iz postjugoslavenskih ratova devedesetih godina) koji bivaju komemorirani u formama alternativne, katkada i disidentske, kulture „protusjećanja“, već se ono odnosi i na mnogostruke utjecaje dominantnoga, monopolizirajućega službenog narativa antifašističkoga otpora u Drugome svjetskom ratu. Taj je narativ inzistirao na herojskoj ulozi masovnoga, svenarodnog pokreta pod vodstvom kasnije vladajuće partije (dok bi konkurentski {građanski} pokreti bili prešućivani ili, štoviše, označavani kao kolaborantski), ali i, možda još i bitnije u ovom kontekstu, zanemarivao individualne sudbine žrtava fašističkoga terora, pogotovo ukoliko su one pripadale etničkoj manjini (najpoznatiji je, dakako, slučaj antisemitizma poljskih komunističkih garnitura). Najfrapantniji primjer i u ovome slučaju pruža usporedba Zapadne Njemačke, u kojoj je počevši otprilike od sredine šezdesetih godina došlo do procesa suočavanja s kolektivnom krivnjom za holokaust, s istočnom polovicom podijeljene nacije, gdje je fokus režima na (zapravo fantomski) masovni otpor njemačkih građana nacizmu pod vodstvom komunista odvrtao javnost od potrebe za takvim samopreispitivanjem.

Za našu temu neposredno relevantno (post)jugoslavensko odnosno hrvatsko iskustvo s onim ostatka Istočne Europe dijeli većinu ovih značajki, ali sa sobom nosi i određene nipošto nevažne razlike, pri čemu se ovdašnja specifičnost „prelijeva“ iz socijalističkoga u ratni tranzicijski period. Ove ambivalencije možemo pratiti još od vremena Drugoga svjetskoga rata kada je, za razliku od većine istočnoeuropskih zemalja doista jedini relevantan i kolaboracijom nekompromitiran masovni pokret otpora bio onaj predvođen lokalnom komunističkom partijom. Premda je u tom smislu poslijeratni službeni narativ višenacionalnoga antifašističkog pokreta za razliku od nekih spomenutih primjera u mnogome bio doista bliži povijesnoj stvarnosti, složen etnički sastav države i traumatično iskustvo međunacionalnoga građanskog rata potiskivano krilaticom „bratstva i jedinstva“ rezultiralo je time da je službena politika sjećanja, ali i domaća akademska historiografska djelatnost (izuzev nekih kontroverznih i od predstavnika vlasti sumnjičenih znanstvenih ili publicističkih pokušaja), uvelike bila obilježena izbjegavanjem „nezgodnih“ tema, poput regionalnih razlika glede doprinosa NOP-u ili zločina „domaćih suradnika okupatora“. Dolazak političkoga pluralizma u okolnostima nasilne dezintegracije jugoslavenske državne zajednice usred međunacionalnih sukoba nije doveo do

preispitivanja okoštalog „komunističkog“ narativa u smislu dijaloga o spomenutim spornim mjestima ili „demonopolizacije“ antifašističkoga otpora pomicanjem fokusa interesa istraživača i šire javnosti (i) na akcije nekomunističkih protivnika ustaškoga režima ili individualne priče žrtava (da se posljednjih godina tu ipak mogu primijetiti određeni pomaci svjedoči primjerice interes za u socijalističkom razdoblju prešućivanu ulogu Diane Budisavljević u spašavanju tzv. kozaračke djece kao i radovi britanskoga povjesničara Roryja Yeomansa o ustaškom sustavu represije koji donose osobne sudbine stradalih), već on biva, paradoksalno, uglavnom ostavljen u cjelini „netaknutim“, ali mu se radikalno mijenja vrijednosni predznak. Ova osnovna nit vrijednosne revizije prepoznaje se u njezinim različitim vidovima i inačicama, bilo da je riječ o „nacionalizaciji“ partizanskoga pokreta u Hrvatskoj zanemarivanjem njegova općejugoslavenskog okvira i multietničkoga sastava, odnosno svođenjem na rodoljubni aspekt oslobađanja okupiranih nacionalnih teritorija (ekstremnim primjerom nacionalizacije moglo bi se smatrati koncept „svehrvatske pomirbe“, koji je devedesetih godina predstavljao bitnu komponentu službenoga narativa), ili pak potpunome negiranju - kako sa stajališta liberalne teze o „totalitarnim blizancima“, nerijetko preuzete tek kao pogodno retoričko oružje, tako i s onoga otvorene ili prešutne rehabilitacije NDH i ustaškoga pokreta (potonji slučaj nerijetko prati svojevrsna inverzna „nacionalizacija“ koja se očituje u tendenciji tumačenja partizanskoga pokreta kao oruđa srpskih nacionalnih interesa, prisutnoga i u propagandi ustaških vlasti) - pozitivnoga povijesnog značaja NOP-a njegovim interpretacijom isključivo kao sredstva za realizaciju diktature komunističke partije. Međutim unatoč pokušajima da se „narodnooslobodilačka borba“ „prevede“ u (hrvatsku) *nacionalnooslobodilačku* i *pobjedničku* borbu praćenima kulturom pamćenja antifašistički se pokret očigledno nije uspio etablirati kao općeprihvaćena sastavnica hrvatskoga nacionalnog identiteta, osobito u regijama koje su proživjele iskustvo posljednjega rata, sukoba u kojemu je neprijateljska strana ispočetka nastupala pod (značenjski ispražnjenom) simbolikom „avnojevske“ Jugoslavije (činjenica je to očigledna i iz usporedbe stanja spomenika NOB u osječkom, odnosno kvarnerskom području, kakvo se može iščitati iz spoznaja učenika uključenih u *Documentin* program). Ta činjenica posredno potvrđuje da pokušaji patriotskoga povezivanja borbe partizana i „branitelja“, koji se u konačnici mogu promatrati kao inačica prije opisanoga istočnoeuropskog ideološkog toposa masovnoga heroizma, nisu prikladna podloga za razvijanje kulture sjećanja i pamćenja prilagođene nadolazećim generacijama. „Denacionalizacija“ i pluralizacija povijesnoga narativa, u kojem bi uz glas žrtve mjesto moglo naći i humanizirano, „poosobljeno“ herojstvo (u slučaju programa „Moj zavičaj kroz vrijeme“, očitovano primjerice u pažnji koja je pridana ulozi Diane Budisavljević, pored „klasičnih“ narodnih heroja, poput kerestinečkih žrtava ili sestara Baković), moguća je uspješna alternativa.⁶

6 O sponama kontinuiteta, sadržajnoga ili tipskog, između politika „mitotvoračkih“ (termin D. Jovića) politika komunističke elite i njoj susljedne nacionalističke iz vremena tranzicije (uključujući i razinu biografija njihovih provoditelja!), pri čemu upravo kult ratnoga heroizma i žrtve biva prepoznat kao središnje mjesto narativa nacionalne povijesti, odnosno pratećih simboličkih praksi, na svjež i intelektualno provokativan način govore dvije recentne studije ponikle s domaće politološke scene. Riječ je o komparativnoj analizi Steve Đuraškovića

Indikativno je stoga da se *Documentin* projekt u radu s učenicima iz Osijeka dotiče naslijeđa antifašizma upravo preko „mjesta zaborava“ u vidu uklonjenih javnih spomenika ili promijenjenih imena ulica.⁷ Zaključak pak voditelja radionice o stradanju Folksdojčera (Denis Detling, muzejski pedagog u Muzeju Slavonije u Osijeku) kako bi upoznavanje učenika s povijesnim iskustvom te grupe moglo „otvoriti neke nove, odnosno stare, kontroverzne i osjetljive epizode iz prošlosti njihovog zavičaja“⁸ koji sugerira perspektivu posrednoga i postupnog senzibiliziranja mladih generacija za žrtve *Drugoga* njihove epohe znakovit je po tome što autor ne imenuje te nove kontroverzne koje tek čeka otvaranje, iako čitatelju vjerojatno nije potrebna osobita dovitljivost ili razina upućenosti u recentnu lokalnu povijest da bi shvatio kako se nesumnjivo misli na zločine nad civilnim stanovništvom srpske nacionalnosti počinjene tijekom Domovinskoga rata. Vjerujemo da ne bi bilo pretjerano ustvrditi i kako upravo ukazivanje na sudbinu osječke njemačke zajednice, kao uostalom i ovaj projekt uzet *in toto* (antifašističkome otporu i stradanju civila pridana je jednaka važnost u slučaju sve tri škole u kojima je projekt provoden), odnosno djelovanje *Documente* i nemaloga broja civilnih udruga i inicijativa općenito, pokazuje da javna diskusija o tamnoj strani pobjednika ne mora nužno značiti i ulaženje u politikantske vode povijesnoga revizionizma.⁹

Ovaj narativni odmak ne stoji međutim barem kada se radi o projektu o kojemu ovdje govorimo, u zrakopraznome prostoru. Naime on biva popraćen i otklonom od još uvijek rezistentnoga modela sužene nacionalne perspektive, izražene k tomu s dominacijom političke povijesti, kojoj se kulturna i društvena perspektiva nerijetko pridružuju tek kao manje bitan dodatak. U slučaju projekta „Moj zavičaj kroz vrijeme“ ovakve se intencije „promišljanja i afirmiranja uključive kulture sjećanja“, koje urednici brošure (Dea Marić, Marko Smokvina-Marić) sažimaju u namjeru poticanja učenika da istraže „različite slojeve povijesti zajednice i lokalnih sjećanja“, može, dakako, zamijetiti upravo u stavljanju fokusa na povijest etničkoga Drugog (židovska i njemačka zajednica u Osijeku), kao i u naznakama susretanja lokalne sa širom regionalnom i transnacionalnom ili globalnom perspektivom (visoka politika i tajna diplomacija u međuratnoj Opatiji). One se mogu gdje gdje iščitati i na razini semantičkih izbora, pa se tako Labinsku republiku ne određuje frazom o prvome hrvatskom i ujedno europskom primjeru otpora fašizmu, u javnosti često formulaično korištenom kada se govori o ovome fenomenu, u skladu, dakako, s generalnim trendom zaogrtnja antifašizma u monokromno patriotsko ruho (a u ovome konkretnom slučaju i s težnjom njegove dekomunizacije, možebitno i neutralizacije

The Politics of History in Croatia and Slovakia in the 1990 (Zagreb: Srednja Europa, 2016) te studiji Dejana Jovića *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj* (Zagreb: Fraktura, 2017), ujedno jedan angažirani, u liberalnoj tradiciji samoutemeljeni, pledoaje za slobodu i pluralnost praksi historijskoga sjećanja.

⁷ *Moj zavičaj kroz vrijeme*, 31-32.

⁸ *Ibid.*, 7.

⁹ Za primjer takvoga pristupa moglo bi se uzeti i *Povijest poraženih* (Zagreb: Jesenski i Turk, 2015) povjesničara Dragana Markovine. U ovome se naime publicističkom djelu njegov autor, prepoznat i u najširem javnom prostoru po jasnome kritičkom stavu naspram trenda negiranja vrijednosti antifašističke borbe, ne libi dotaći s više aspekata osjetljivoga pitanja egzodusa pretežitoga dijela talijanske zajednice iz Dalmacije po svršetku Drugoga svjetskog rata, povijesne epizode koja uglavnom predstavlja „slijepu pijegu“ javnoga diskursa. Naslovom knjige Markovina se pozicionira, dakako, opozicijski upravo u odnosu na kult pobjednika kao jezgru narativa o nacionalnoj prošlosti.

u klasnome smislu). Naprotiv, podvučen je višenacionalni sastav sudionika štrajka. S obzirom na to da se ohrabrenje mladih generacija na samostalno istraživanje i rad na povijesnim izvorima, uz poticanja „participativnoga i inovativnoga“ pristupa (primjerice, „intervjuiranje preživjelih, provođenje anketa, samostalni odlazak i istraživanje mjesta sjećanja“) javlja kao jedan od proklamiranih ciljeva, moglo bi se konstatirati kako ovaj projekt ispunjava svoju funkciju i u smislu svojevrsnoga „predodgoja“ potencijalnih povjesničara u duhu opisanom u gornjim recima. Na ovome mjestu bi se, vjerujemo, valjalo prisjetiti kako je još u predvečerje krvavoga raspada Jugoslavije upravo usvajanje zapadnih trendova „totalizacije povijesti“, odnosno tematske i perspektivne pluralizacije historiografije, ponajprije većim angažmanom u istraživanju socijalne i kulturne povijesti, kao i otvaranjem transkulturnih obzorja, od dijela ovdašnjih povjesničara znalo biti uvjerljivom argumentacijom zagovarano i kao lijek protiv nacionalističke manipulacije prošlošću, koja tada potresa temelje „dogovornoga“ konglomerata jugoslavenskih nacionalnih historiografija.¹⁰ Poziv urednika na „sagledavanje višestrukih perspektiva kako bi se pokušala obuhvatiti sva kompleksnost prošle stvarnosti“¹¹ potvrđuje da je ovaj apel i danas aktualan.

Svjesno ili ne, praznine ili „slijepe pjege“ u javnome pamćenju o kojima je bilo riječi u prethodnim pasusima (sami učenici osječke gimnazije koji su sudjelovali u radionicama intervjuirajući preživjele logoraše, po iskazu njihova nastavnika, bili su „zapanjeni“ nakon što su na taj način „direktno suočeni s mračnom, nasilnom prošlošću svojeg zavičaja“¹²) ustvari vrlo efektno naglašavaju bolnu činjenicu nedostatka kulture dijaloga o neugodnim temama iz novije povijesti i krhku ukorijenjenost „vrijednosnih temelja ravnopravnog i uvažavajućeg odnosa spram svih ljudskih bića i njihovih prava i sloboda“¹³ u današnjemu hrvatskom društvu, ukazujući u konačnici da je zadatak „suočavanja s prošlošću“, hod *longue durée* mjere. Stoga: Что делать? Aktualni politički i društveni *momentum*, evidentan ne samo „na našim prostorima“, upozorava nas kako mogućnost da ambiciozniji projekti reforme nastave povijesti poput tzv. zajedničkih udžbenika zažive u praksi u neposrednijoj budućnosti nije isuviše izgledna.¹⁴ Zahvaljući nesumnjivo i podjelama unutar znanstvene zajednice koje se nažalost više ispoljavaju kao rezultat prelijevanja ideološko-političkih prijevora na akademsko polje, negoli metodoloških ili kakvih drugih struci inherentnih razmimoilaženja, perspektiva smionijih promjena na razini nacionalnoga kurikuluma također se ne čini ništa više ostvarivom danas, negoli je

10 Branimir Janković, *Mijenjanje sebe same. Preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma* (Zagreb: Srednja Europa, 2016), 95.

11 *Moj zavičaj kroz vrijeme*, 15.

12 *Moj zavičaj kroz vrijeme*, 48.

13 Isto, 3.

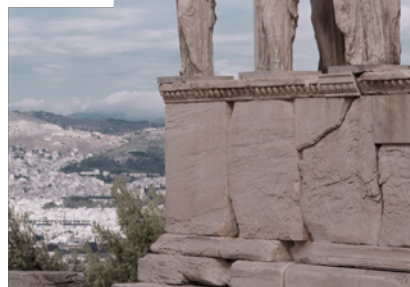
14 Pesimističan zaključak o izvedivosti, pa i poželjnosti ovoga projekta, izvodi poljski filolog i slavist Maciej Czerwiński iz rezultata svoje analize razlika sinteza nacionalne ili jugoslavenske povijesti iz vremena socijalističke Jugoslavije, provedene na semantičkoj i semiotičkoj razini [Maciej Czerwiński, *Naracije i znakovi: hrvatske i srpske sinteze nacionalne povijesti*, (Zagreb: Srednja Europa, 2015)]. Ipak, nije nemoguće da ovakav zaključak autor dijelom formira i pod utjecajem svojega općeg konzervativnog stava, koji se može opaziti kako u nekim njegovim promišljanjima o obrazovnome sustavu, tako i u onima o perspektivi nadnacionalnih integracija.

to bila u vrijeme kontroverze oko *Dodatka udžbenika za noviju povijest*, skoro desetljeće i pol unatrag. Naprotiv. Premda se krajem prvoga desetljeća 21. stoljeća moglo činiti da se na tome polju stvari kreću u pozitivnome smjeru pa je tako primjerice veći dio sadržaja i metodološkoga pristupa karakterističnoga za spomenuti *Dodatak* (publiciran inače od *Documente* 2007. godine), postao, ističu u samoj udruzi, sastavnicom redovnoga nastavnog programa,¹⁵ kako pokazuju neke recentnije polemike vezane uz pitanje kurikularne reforme, raspored polja sukobljavanja ostaje više-manje isti. Tek su poneke figure promijenile svoje pozicije. Štoviše, pritisci za poništenjem nipošto ne beznačajnoga odmaka od nacionalno-romantičarskoga diskursa koji je prožimao udžbeničko štivo tijekom devedesetih godina možda su i intenzivniji. Ulog koji pada na inicijative civilnoga društva poput ovoga *Documentinoga* projekta, oslonjenoga na entuzijazam pojedinaca u nastavnome procesu, stoga se teško može precijeniti. Naposljetku možda i prigušeni ton sumnje, ukoliko je frekvencija dobro pogođena, može srušiti bedem mitotvoračkoga jednozvučja.

15 <https://www.documenta.hr/hr/nastava-povijesti.html> (posjet 1. XII. 2017)

Pro tempore

Časopis studenata povijesti

Pro tempore

Časopis studenata povijesti, br. XIII

Zagreb, 2018.

Pro tempore

Časopis studenata povijesti

Godina XIII, broj 13, 2018.

Glavni i odgovorni urednik

Ivan Grkeš

Zamjenica glavnog urednika

Lucija Bakšić

Uredništvo

Mihaela Marić

Lucija Bakšić

Mario Katić

Igor Krnjeta

Urednici pripravnici

Andrija Banović

Matej Lisičić

Matea Altić

Marta Janković

Alen Obrazović

Saša Vuković

Lektura i korektura

Alina Jušić

Ema Maglić

Ema Botica

Tanja Jelinić

Karla Papeš

Mateja Papić

Borna Treska

Recenzenti

dr. sc. Zrinka Blažević

dr. sc. Estela Banov

dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

dr. sc. Nikica Gilić

dr. sc. Tomislav Galović

dr. sc. Hrvoje Gračanin

dr. sc. Emil Heršak

dr. sc. Branimir Janković

mr.sc. Vedran Obućina

dr. sc. Sanja Potkonjak

dr. sc. Martin Previšić

dr. sc. Marko Šarić

mr. sc. Filip Šimetin Šegvić

mr. sc. Nikola Tomašegović

Dizajn i priprema za tisak

Rene Jelenić

Prijevod s engleskog jezika

Alen Obrazović

Ema Bonifačić

Paula Fajt

Izdavač

Klub studenata povijesti –

ISHA ZAGREB

ISSN: 1334-8302

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti -

ISHA Zagreb (za: Redakcija *Pro tempore*)

Filozofski fakultet

Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3

10000 Zagreb

Email:

pt.urednistvo@gmail.com

Časopis je besplatan.

Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/pro-tempore>

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Kluba studenata povijest – ISHA Zagreb i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta.